

УДК 78.082.1

Вишинський В.В.,

доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва

Інституту мистецтв

*Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат мистецтвознавства*

ДРАМАТУРГІЯ ЯК ПОНЯТТЯ ТА ОБ'ЄКТ МУЗИКОЗНАВСТВА

У статті досліджено смислові трансформації поняття «драматургія», поміщеного у контекст музичного мистецтва, проаналізовані різні тлумачення поняття «музична драматургія». На основі отриманих даних запропоновано загальне визначення поняття «музична драматургія».

Ключові слова: *поняття «драматургія», поняття «музична драматургія», музичне мистецтво, музичний образ.*

Одним із найбільш захопливих питань, які виникають у кожного, хто кохається в музичному мистецтві, є питання смислоутворення. Але воно не може існувати окремо і завжди сполучається з питанням особливостей розгортання смислів у становленні музичної цілісності. Проте й на цьому складно зупинитися, адже зрештою постане питання інструменту, за допомогою якого можна буде формалізувати ці процеси й викласти їх вербальними засобами. Таким інструментом у вітчизняному музикознавстві є поняття «драматургія», або радше «музична драматургія». Воно дає музикознавцеві певний алгоритм дій, згідно з яким він має, як пише Т. Чернова, «вивчити взаємини образів у процесі становлення цілого, уявити їх у вигляді системи, а також вказати на закони, якими це становлення керувалося» [13, 9].

Цікаво, що поняття «драматургія» застосовують не тільки під час аналізу образно-смислового плану музичного твору, а й для осмислення

процесу музичного сприйняття. Зокрема, Є. Назайкінський вказує на випадок, «коли твір постає перед слухачем як узагальнена драма, що розгортається поза його свідомістю, як театр ідеальних дієвих сил» [8, 59]. Такий тип музичного сприйняття вчений називає не інакше, як драматургічним.

Окрім зазначених сфер музично-теоретичної практики, поняття «драматургія» часто використовують, аби осмислити характер використання у творі того чи того засобу музичної виразності. Так виникають цікаві форми драматургії, як-от: «темброва драматургія», «темпова драматургія», «фактурна драматургія», «вокальна драматургія» тощо.

Із зазначеного можна дійти висновку про те, що широке поняття «музична драматургія» у вітчизняному музикознавстві має дуже важливе значення і широке застосування. Утім, дослідники й досі сперечаються щодо доцільності й правомірності його застосування в музиці¹, адже, як слушно зазначила Т. Чернова, поняттю «драматургія» («музична драматургія») «властиві багатозначність, звуження та розширення смислового обсягу, вільне переміщення смислового центру, виникнення все нових і нових значень» [13, 11]. А це, у свою чергу, призводить до того, що воно з інструменту наукового аналізу, а саме з основного поняття інтонаційно-драматургічного аналізу перетворюється на метафору. Усе це зумовлює актуальність цього дослідження, яка полягає у необхідності детального розбору означення вказаного поняття, його ревізії та визначенні смислового центру. Об'єкт дослідження — поняття «драматургія» у контексті музичного мистецтва, тоді як предметом є особливості осмислення цього поняття та запропоновані різними музикознавцями його дефініції.

Мета статті — дати визначення поняття «музична драматургія», яке увібрало б ключові позиції різних дослідників щодо його тлумачення. **Завданнями** є: розглянути поняття «драматургія», проаналізувати різні тлумачення поняття «музична драматургія», систематизувати отримані дані та вивести загальне визначення.

Традиційно під поняттям «драматургія» мають на увазі всю сукупність драматичних творів того чи того автора, або ширше — епохи, народу. З іншого боку, під драматургією розуміють мистецтво

¹ Див., зокрема [14].

написання драм, теорію їх побудови, тобто цим поняттям виражають систему специфічних робочих принципів: про це говорить сама етимологія слова «драматургія», що означає «будова», «створення», «складання драми». У такий спосіб поняття «драматургія» осмислюють у сенсі поетики драми. Окрім того, у це поняття входить сюжетно-образна логіка розгортання твору, його концепція¹. Отже, поняття «драматургія» — багатопланове; у кожному конкретному випадку його розуміння визначає контекст.

У музичному мистецтві поняття драматургії має дуже широкий діапазон інтерпретацій². Часто ним окреслюють цілий комплекс значень. Водночас при означенні його змісту нерідко на першому плані опиняється якась одна зі сторін його великого смислового поля. Як наслідок, за визначенням дослідників, виникає певна смислова модифікація поняття «драматургія», що частково збігається з його вихідним значенням, а іноді просто з його загальним словесним вираженням³.

У більшості випадків під музичною драматургією дослідники розуміють цілісну систему взаємодіючих (зіставлених) образів (образно-смислових начал) та принципів їх розвитку⁴. «Драматургія — це цілісний, завершений, відзначений напруженістю й інтенсивністю процес розвитку та взаємодії власне музичних образів у масштабі всього твору або його великої, відносно самостійної частини, рушійною силою якого є конфлікт», — писала Т. Чернова [13, 15]. У цьому визначенні «драматургія» була осмислена дослідником як своєрідна образна структура музичного твору.

У свою чергу, Є. Назайкінський розглянув поняття «музична драматургія» не тільки як специфічний музично-оповідальний бік розвитку твору, а й як «систему принципів та засобів побудови твору за законом драми, тобто як рід поетики» [8, 68]. Інакше кажучи, драматургія осмислена вченим як набір засобів, принципів, законів, якими вибудовується музичне ціле за прикладом драми.

Цікаву концепцію музичної драматургії та її класифікацію запропонував В. Бобровський. Науковець осмислив музичну драматургію

¹ Див. роботи з питань театральної драматургії В. Волькенштейна [4] та В. Сахновського-Панкєєва [11].

² Йтиметься винятково про інструментальну музику.

³ Більш детально див.: [13].

⁴ Див.: [7; 9; 10; 12].

як план та лінію розвитку «суттєвих для реалізації художньої ідеї моментів музичного часу»¹ [2, 77]. При цьому план та лінія розвитку створюються «за допомогою або одного із чотирьох кількісних принципів (одно-, дво-, три-, багатоелементності), або різних форм їх поєднання; за допомогою одного із трьох якісних принципів — неконтрастності, контрастності, конфліктності (можливі також їх сполучення та перемикання)» [2, 77].

Саме за тим або тим обраним принципом й визначають тип драматургії. Так, В. Бобровський виокремлює чотири таких типи:

- одноелементна (монодраматургія), у якій розвивається лише один «момент часу»;
- двоелементна (парна), яка функціонує як зіставлення двох різних, доведених до контрасту й конфлікту, «моментів часу»;
- триелементна (тріадна), що працює за принципом «теза — антитеза — синтез»;
- багатоелементна (множинна), функціонально-філософська основа якої — «зміна типів виразності, психологічних станів, втілених у вигляді відмінних одне від одного моментів часу» [2, 64]².

В іншій своїй роботі дослідник указав, що музична драматургія — це організований на основі вищезазначених принципів «процес зіставлення й розвитку втілених у музиці типів виразності та психологічних станів» [1, 150]. Це визначення сприймається як доповнення до цитованого раніше, оскільки в ньому вказаний предмет музичної драматургії — психологічний рух, який ототожнюється із музичним. Крім цього, у цьому визначенні В. Бобровський наближається до більш традиційного розуміння музичної драматургії як галузі, до якої можна віднести втілення різних психологічних станів та взаємозв'язок образів, що при цьому виникають.

Загалом у всіх судженнях про музичну драматургію можна виокремити чотири ключові пункти, що складають суть поняття. Перший полягає в тому, що драматургія — це система, яка функціонує за певними законами й принципами. Тим самим драматургія постає як своєрідна поетика. Другий пункт вказує на те, що в основу музичної

¹ Відносно терміна «момент часу» вчений пише, що «ним може бути як тема, так й будь-який інтонаційний зворот на будь-якому рівні форми, який додає щось суттєво нове в розвиток образу» [2, 60].

² Див.: [1, 148–158].

драматургії покладені конструктивні засади драми, зокрема поняття «конфлікт». У третьому пункті констатуємо динамічний характер системи загалом. Зрештою, четвертий пункт пов'язаний із поняттям образу, образно-сміслових начал, психологічних станів тощо.

Зазначимо, що образ, яким би невловимим він не був, виникає на базі певної структури, створеної засобами конкретного виду мистецтва (у нашому випадку музичного). Інакше кажучи, образ, якщо його розглянути із формального погляду, є результатом взаємодії засобів виразності [3]. Підкреслимо, що образ як ціле завжди більше, ніж сума його компонентів (нададитивний ефект). Із цього випливає, що поняття «музична драматургія» може бути застосоване не тільки до образного плану твору, але й до виразних компонентів. Тобто його можна трактувати як логіку становлення, логіку взаємин не тільки образів, але й тих засобів, за допомогою яких вони були створені.

Про схожі речі писав уже цитований В. Бобровський (зокрема, тоді, коли він говорить про план та лінії розвитку «моментів часу»). Ці думки знаходимо також у його словах про те, що «музична драматургія проявляє себе на будь-якому рівні процесу формоутворення — від тематичного ядра до загальної форми цілого» [2, 78]. Зазначимо, що про поширення дії драматургічного начала на всі плани музичної цілісності писали у своїх працях Т. Ліванова [6], Т. Чернова [13]. Додамо, що результатом такого розуміння буде уявлення музичної драматургії як системи, що має дворівневу структуру, де перший рівень — логіка взаємин компонентів музичної мови («предметно-звукового музичного матеріалу» [13]), другий — взаємини й розвиток образів та смислів.

Оскільки драматургія зазвичай є діалектичним процесом, то й система взаємодій музично-виразних засобів, так само, як і образів, вочевидь має базуватися на тих самих або подібних принципах. Для того ж, аби вся система функціонувала належним чином, потрібна бінарна опозиція, подана у конфліктному відношенні, яка надалі дійде розв'язки.

Отже, на основі виконаного аналізу наукових праць запропонуємо означення музичної драматургії як мобільної дворівневої системи, де на першому рівні — конфліктно сполучені компоненти музичної мови, які підсилюють одне одного у своїй цілеспрямованій дії, інтегруються в образи, які, своєю чергою, на другому рівні

формують динамічну систему конфліктних взаємин і взаємодій. У запропоновану визначенні постає зовсім інший підхід до дослідження музичних творів, аніж у цитованому на початку цієї статті. Так, стосовно підходу Т. Чернової наш підхід має певною мірою зворотній характер, оскільки система взаємодіючих образів є найвищим рівнем узагальнення музичного процесу. Так, музикознавець спочатку вивчає систему музичної організації, а вже потім уявляє її як систему образів та смислів. При цьому своєрідною перевіркою його суджень є початкові враження та думки, що виникли під час безпосереднього прослуховування твору, коли спеціальний науково-аналітичний підхід зазвичай не використовують, позаяк основним критерієм тут є інтуїтивне осягнення, емоційне й духовне переживання сприйманого явища.

ДЖЕРЕЛА

1. Бобровский В. Статьи. Исследования / В. Бобровский ; [сост. Е. Скурко, Е. Чигарева]. — М. : Сов. композитор, 1988. — 296 с.
2. Бобровский В. Функциональные основы музыкальной формы / В. Бобровский. — М. : Музыка, 1977. — 322 с.
3. Бычков В. Эстетика / В. Бычков. — М. : Гардарики, 2004. — 302 с.
4. Волькенштейн В. Драматургия / В. Волькенштейн. — М. : Сов. писатель, 1960. — 338 с.
5. Ливанова Т. Музыкальная драматургия И.С. Баха и ее исторические связи. Вокальные формы и проблемы большой композиции / Т. Ливанова. — М. : Музыка, 1980. — Ч. II. — 287 с.
6. Ливанова Т. Музыкальная драматургия И.С. Баха и ее исторические связи. Симфонизм / Т. Ливанова. — М., Л. : Музгиз, 1948. — Ч. I. — 232 с.
7. Медушевский В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. Медушевский. — М. : Музыка, 1976. — 254 с.
8. Назайкинский Е. Логика музыкальной композиции / Е. Назайкинский. — М. : Музыка, 1982. — 319 с.
9. Неболюбова Л. Специфические закономерности драматургии симфоний Густава Малера (к проблеме «Малер — экспрессионизм») : дис. ... канд. искусствовед. : 17.00.03 / Л. Неболюбова. — К., 1978. — 182 с.
10. Николаева Н. Симфонии П.И. Чайковского / Н. Николаева. — М. : Музгиз, 1958. — 298 с.
11. Сахновский-Панкеев В. Драма. Конфликт. Композиция. Сценическая жизнь / В. Сахновский-Панкеев. — Л. : Искусство, 1969. — 232 с.

12. Скребков С. Художественные принципы музыкальных стилей / С. Скребков. — М. : Музыка, 1973. — 448 с.
13. Чернова Т. Драматургия в инструментальной музыке / Т. Чернова. — М. : Музыка, 1984. — 144 с.
14. Dean R. Musical Dramaturgy in Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Theatre on the British Stage : PhD theses from Aberystwyth University [Електронний ресурс] / R. Dean. — Режим доступу : http://l.facebook.com/l.php?u=http%3A%2F%2Fcadair.aber.ac.uk%2Fdspace%2Fhandle%2F2160%2F4118%3Fshow%3Dfull&h=pAQF2L_P7

В статье исследованы смысловые трансформации понятия «драматургия», помещенного в контекст музыкального искусства, проанализированы разные интерпретации понятия «музыкальная драматургия», на основе полученных данных предложено общее определение понятия «музыкальная драматургия».

Ключевые слова: понятие «драматургия», понятие «музыкальная драматургия», музыкальное искусство, музыкальный образ.

The article examines semantic transformations of the concept “dramaturgy” in the context of musical art, analyzes different interpretations of the concept “musical dramaturgy” on the basis of the data suggested a general definition of the concept of “musical dramaturgy”.

Key words: concept of “dramaturgy”, concept of “musical dramaturgy”, music art, music image.